

Havelka, Ondřej

[Falen, Douglas J. African science: witchcraft, vodun, and healing in Southern Benin]

Religio. 2022, vol. 30, iss. 1, pp. 86-88

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/Rel2022-1-8>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145005>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Douglas J. Falen, African Science: Witchcraft, Vodun, and Healing in Southern Benin,

Madison, Wisconsin: University
of Wisconsin Press ²2020, 234 s.

ISBN 9780299318949.

Monografie amerického profesora kulturní antropologie Douglase J. Falena – v současné době působícího na univerzitě v Georgii – přináší mimořádně podnětné zpracování problematiky čarodějnictví, náboženství vodun, tradičního léčitelství a jejich komplexních vztahů v jižním Beninu. Autor v oblasti původně zkoumal problematiku genderu a manželství, sám bez většího zájmu o náboženství, osobně bez vyznání. Při svém terénním výzkumu ovšem stále narážel na problematiku čarodějnictví a náboženství vodun, a to v takové míře a intenzitě, že zprvu tyto fenomény do svého výzkumu přidál, a nakonec výzkum zcela zaměřil právě na ně. Beninská společnost – a pro zkoumanou oblast jižního Beninu a etnika Fon to platí dvojnásob – je totiž vodunem a čarodějnictvím nejen prostoupena, ale přímo formována; jedná se o strukturotvornou sílu a součást beninské identity.

Úvod monografie se věnuje zdůvodnění výběru tématu, a to formou, která dokáže čtenáře pro téma nadchnout, tak jako samotného autora před několika lety v západoafrickém Beninu. Kniha se v pěti obsáhlejších kapitolách věnuje problematice čarodějnictví ve vztahu k náboženství vodun v kontextu beninské společnosti. Je psána čtivou angličtinou a hojně prokládána mimořádně podnětnou kazuistikou z autorova terénního výzkumu.

Po krátkém úvodu Falen otevírá problematiku čarodějnictví vysvětlením dvou klíčových pojmů, jimiž jsou *ázě* (okultní síla prostupující svět materiální i duchovní, jejíž využití umožňuje čarodějům dosahovat svých záměrů) a *bõ* (kouzlo, kouzelné zaříkadlo, magická formule nebo magický re-

cept). Autor tvrdí, že *ázě* odpovídá více anglickému slovu witchcraft, zatímco *bõ* odpovídá spíše anglickým termínům sorcery nebo magic. Tyto síly jsou v zásadě chápány ambivalentně: léčitel jich využívá pozitivně, k léčbě a pomoci lidem, zatímco čaroděj jich využívá destruktivně, k útokům a zabití lidí. Podle Falena lze říci, že čarodějové využívají k destruktivní činnosti zejména (nikoli ovšem výlučně) sílu *ázě*, zatímco léčitelé proti této síle vysílají zejména *bõ*. Neznamená to však, že by se *ázě* nedalo využít pozitivně a *bõ* naopak negativně. Určitou supervizi v této oblasti zajišťuje tzv. tajná společnost, v Beninu nazývaná *zãgbétõ*. Čaroděj využívající *ázě* k zabíjení nebo ubližování druhým se nazývá *ázětõ* a podle Falena útočí nejčastěji na členy vlastní rodiny, kupodivu vůbec nejčastěji zabíjí vlastní děti, naopak prakticky nikdy nezabíjí lidi, které osobně nezná. V kapitole věnované *ázě* a *bõ* autor také uvádí, že lidé vyhledávají čaroděje často s cílem posílení hospodářského nebo politického úspěchu, ale také ze závisti či s cílem pomstít se členu rodiny, kterému se neobvykle daří. Přestože někteří dotazovaní tvrdili, že *ázětõ* pojídají vedle duše rovněž těla obětí, většinový názor je ten, že pojídají pouze duši zabitého člověka. Zatímco *ázě* je síla využívaná spíše k útoku, transformaci, změně, *bõ* je spíše silou využívanou k ochraně proti *ázě*. Jde především o výrobu ochranných amuletů na obranu domácnosti obsahujících *bõ*, které se pravidelně omývají krví zvířat, nebo o výrobu menších ochranných předmětů jako jsou *kri-kri*, jenž jedinec nosí při sobě, typicky na krku.

Po klíčové kapitole vysvětlující problematiku sil využívaných čaroději a léčiteli autor otevírá téma dětských čarodějů v Beninu. Většina dotazovaných v jeho terénním výzkumu uvedla, že dětské čarodějnictví, které je na nebyvalém vzestupu, se týká více dívek než chlapců. Autor si všiml i další zajímavé genderové nerovnosti: drtivá většina *ázětõ* jsou ženy, přičemž onu zlou okultní sílu získávají náhle a nedobrovolně. Muži, kteří ovládají okultní sílu, jsou v menšině a na rozdíl od žen získávají schopnost ovládat okultní sílu studiem a zasvěcením. Muži jsou většinou chápáni jako

léčitelé využívající spíše *bõ* než *àzè*, a to k ochraně, k léčbě, k zastavení kletby atd. Ženy jsou chápány jako *àzètò*, tedy čarodějnice využívající *àzè* k zabíjení, útoku, destrukci, obecně ke zlu. Beninci podle autora v výzkumu věří, že ženy jsou otevřenější zlu než muži. Vzhledem ke svému předchozímu výzkumu autor tímto nenásilně uvádí do kompozice své knihy genderovou problematiku v Beninu.

Ve druhé kapitole nazvané Black and White autor pojednává o dichotomii dobra a zla a odhaluje typický africký dualismus v nahlížení na čarodějnictví a tradiční náboženství. Falen vypovídá, že i když čarodějnice *àzètò* zabíjí z rýzí nenávisti motivována zlem, je v této perspektivě i taková vražda nazírána jako spravedlivá z pohledu tzv. kosmické harmonie, neboť podle Beninců není vítěze bez poraženého, není štěstí bez neštěstí, dobra bez zla atd. Proto je i vražda vykonaná čarodějnici chápána jako zlo, které vyvažuje jiné vykonané dobro, a čarodějnice, přestože zlá, je nástrojem vyšší kosmické spravedlnosti a vyváženosti. Z toho podle autora také vyplývá, že sama okultní síla *àzè* není vnitřně zlá, nýbrž neutrální, a záleží na tom, kdo je schopen ji ovládat a s jakou motivací a záměrem ji využívá. Podle Falena proto platí, že *àzè* není zlo. Pravdou však je, že je čarodějnicemi nejčastěji využívána se zlou motivací, a tedy k dosažení zla.

Podle autora z výpovědí dotazovaných Beninců vyplývá, že považují vědu a moderní technologie vynalezené Evropany a Američany za *àzè* bělochů, tedy za jakési čarodějnictví bílých lidí. Beninci nicméně považují čarodějnictví bílých za převážně pozitivní, otevřené pomoci lidem a rozvoji společnosti, zatímco africké *àzè* nahlíží jako sílu, která je Afričany používána spíše k destrukci. Tím se také autor volně dostává k rasovým otázkám, které otevírá dále v této kapitole. S rasismem také souvisí označování náboženství vodun bílými křesťany v období kolonizace jako náboženství ďábelského. Misionáři tehdy označili vodunské božstvo Legba jako Satana a celý vodun se snažili zlikvidovat jakožto bludné ďábelské náboženství.

Ve třetí kapitole nazvané Whose Reality? Falen odpovídá na otázky, kdo je

v Beninu čarodějnictvím ovlivněn, kdo síle čarodějnictví věří, kdo naopak nikoli a jak se jejich postoje propisují do společenského života. Podle autora výzkumu se ukazuje, že v Beninu reálnou moc čarodějnictví zpochybňuje jen malé množství lidí. Většina Beninců – nevyjímaje beninské křesťany a muslimy – se čarodějí obává. Ve čtvrté kapitole autor představuje vztah čarodějnictví a těch náboženství, která mají v Beninu na obyvatele větší vliv, což je především vodun, katolické křesťanství, Nebeská církev Kristova a islám. Dále představuje vybraná božstva náboženství vodun. Závěrečná kapitola se zabývá léčením obětí čarodějnictví a problematikou globalizace afrického čarodějnictví prostřednictvím moderních komunikačních sítí.

Monografie profesora Falena přináší velký užitek čtenáři, který chce nahlédnout do složitého náboženského života v západoafrickém Beninu. Text je primárně určen religionistům, sociálním a kulturním antropologům a afrikanistům, ovšem mimořádně podnětný a přínosný je rovněž pro teology. Při svém terénním výzkumu v Beninu jsem se osobně přesvědčil, že náboženská realita v Beninu je mimořádně složitá. Například tam, kde statistiky hovoří o skupině katolických křesťanů, jde často o vyznavače synkretismu katolického křesťanství a vodunu, případně praktikování obou náboženství současně. Čarodějnictví potom v těchto statistikách často vůbec nefiguruje. Profesor Falen svým dlouhodobým výzkumem nabízí velmi vítanou pomoc v orientaci v současném náboženském životě v jižním Beninu. Jistě je třeba monografii zařadit na roveň dalších kvalitních studií a nevnímat ji izolovaně, ovšem přínos bezesporu čtenáři přináší. Určitou slabinou publikace je fakt, že autor se věnuje tradičnímu náboženství vodun jen velmi okrajově, což nemusí být na škodu, ovšem název monografie je tak mírně matoucí. Vzhledem k rostoucímu zájmu o vodun nejen mezi věřícími v Beninu a okolních zemích, ale také mezi religionisty po celém světě, by podle mého soudu podrobnější představení tohoto náboženství knize prospělo. Na druhou stranu čtenář může sáhnout po jiné monografii věnující se vodunu a z Falenova výzkumu získat právě orientaci v nejedno-

duchých vztazích mezi vodunem, čarodějnictvím a léčitelstvím. Osvětlení oněch složitých vztahů náboženské reality v současném Beninu je hlavní přidanou hodnotou zdařilé monografie.

ONDŘEJ HAVELKA

Religio: Revue pro religionistiku

30/1, 2022, 86-88.

<https://doi.org/10.5817/Rel2022-1-8>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
